

TÜRK-ÇİN DİL İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Türklerin Çinlilerle olan tarihî, siyasi, iktisadî ve kültürel ilişkileri çok eskilere dayanır. Bu ilişki Hun döneminden başlayarak Göktürk ve Uygur dönemi boyunca, Uygurların ana kitlesinin Doğu Türkistan topraklarına dönmesinden sonra daha derinleşerek devam etmiştir. Tarihin erken dönemlerinde Türklerin dahil olduğu Altay kavimleri bugünkü Çin sınırları içerisinde bulunan Shanşi, Gansu, Çinghay bölgelerinde, hatta Sarı Irmak vadisinde yaşamışlar, Çin toplumuyla sıkı ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Çin tarihinde görülen onlarca devletin Altay kavimleri tarafından kurulduğu düşünülürse, Türk-Çin politik ve kültürel ilişkilerin ne kadar derin olduğu anlaşılmış olacaktır. Somut örnek vermek gerekirse, Çin tarihinde gördüğümüz Xia / Şia 夏 (M.Ö. 21. yy.- M.Ö. 17. yy.), Shang / Şang 商 (M.Ö. 17. yy. - M.Ö. 11. yy), Zhou / Cou 周 (M.Ö. 11.yy.- M.Ö. 256)), Qin / Çin 秦 (M.Ö. 221 - M.Ö. 206), Wei 魏 (M.S. 220-280), Kuzey Wei 北魏 (M.S. 386-534), Liao (M.S. 907 - 1125), Yuan 元 (M.S. 1206-1368), Qing / Çing 清 (M.S. 1616-1911) gibi hanedanlıklar Çinliler tarafından değil, Hun, Türk, Moğol, Siyenpi, Mançu ve Kara Hitaylar tarafından kurulmuştur. Bu devletlerin tebasının büyük çoğunluğunu Çinliler teşkil ediyorsa da, kurucu unsurları Çinli değildir. Çinlilerin kendi kurdukları devletler Han, Sui, Tang, Ming, Çin Cumhuriyeti ve bugünkü Çin Halk Cumhuriyetidir. Binlerce yıl devam eden bu tarihsel ve kültürel süreçte Altay toplumları ile Çin toplumu arasında kültürel etkileşimin olması gayet doğaldır. Bu etkileşim elbette söz konusu toplumların diline, edebiyatına ve kültürüne yansıyacaktır. Türkçedeki Çince ve Çincedeki Türkçe unsurlar bu derin ilişkilerin tanıklarındır. Mesela;

bey/beğ (bo / bai 伯), denk / teng (deng 等), donmak / tongla (dong 冻)-, kap (jia 甲), çın (zhen 真), inci (zhenzhu 珍珠), bit-(bi 笔), bez / böz (bo 帛), put fo (佛), bağla (fu 缚)-, bas (fu 复)-, kes (ge 割)-, kağıt (guzhi 穀紙), kazık (jue 橛), sür-(shi / shua 饰刷), kaz- (wa 挖), dik (zhi 植)-, dik / tik (zhi 直) [Chen , 1991: 286-30], tuğ du / dao (纛), kan (kuang 矿), mantı (mantou 馒头), dinle- (ting 听) [Zhu, 1965: 349-355], kalkan (gan 干), kurbağa(ma 蟆), bıçak (bi 匕), bok (pu 腩), çor(cu 卒), tan (dan 旦) [Han Woo Choi, 1989: 11-15].

Ancak gerek Çinli Türkologlar, gerekse Çin Türkolojisinin etkisinde kalan türkologlar yukarıdaki sözcükleri Çince kökenli göstermektedirler. Gerekçe, dilde alıntıların genellikle gelişmiş, yüksek kültürden gelişmemiş alt kültüre doğru yapıldığı ön kabulüydü. Çinli türkologlar hiç sorgulamadan benimsedikleri bu ön kabulden hareketle, gelişmiş yüksek kültür kabul ettiği Çin dilinin geri kalmış diğer milletlerin dillerinden alıntı yapmış olmasına pek ihtimal vermiyorlardı. Böyle bir anlayış Çinli türkologların gayri ciddi, keyfi hükümler vermelerine neden olmuştu. Bu bağlamda bazı Çinli Türkologlar daha da ileri giderek aşağıdaki sözcükleri de Çince kaynaklı olarak göstermeye çalışmışlardı:

cam, çakmak, çekmek, kaz, gıda, kalbur, kabak, kem, geniş, küçük, konmak, güve, memnun, pilav, sayı, sebze, soymak, şir, şom, damlamak, terazi, tavar, dokumak, yuva, ün, yamamak, yanmak, yabani, yavuz, yen, yün, zembil (Abdullah, 1999: 205-214).

Ancak bu örneklerden *cam, gıda, memnun, pilav, sebze, şir, şom, terazi, zembil* gibi sözcüklerin Arap ya da Farsça kökenli olduğu açık ve nettir. Şu halde, bunları Çinceye mal etmek bilimsellikten uzak, milliyetçi ve şovenist bir anlayışın yansımasından başka bir şey değildir. Ayrıca, yukarıda Çince kökenli olarak gösterilen *dokumak, tan, kazmak, çakmak, yün, kap, dökmek, çın, inci* gibi sözcüklerin Sümercede de bulunduğu Nadim Tuna tarafından ortaya konulmuştur.

Sümerce¹

tuku- (Tuna 1997: 24)
dag (Tuna 1997:19)
har- (Tuna 1997: 17)
sid (Tuna 1997:16)
sag (Tuna 1997:11)
sig (Tuna 1997:10)
kabkagag (Tuna 1997:22)
dug (Tuna 1997:22)
zag (Tuna 1997:10)
tir (Tuna 1997: 6)
maş (Tuna 1997: 8)
te (ga) (Tuna 1997: 24)
zi(d) (Tuna 1997: 12)
nunuz (Tuna 1997: 9)

Türkçe

dokumak
tan
kazmak
sayı
çakmak
yün
kap
dökmek
yar/yaka
yer
katmak/koşmak
dek
çın, gerçek
inci

Eğer bu sözcükler Çince ise, Sümerceye ne zaman, neden ve nasıl geçtiği açıklanmalıdır. Oysa Çince ile Sümerce arasında bir ilişki ve etkileşimin olduğuyla ilgili bir tespit bulunmamaktadır. Çinli Türkologların anlam ve söyleniş biçimi bakımından Çincedeki sözcüklere benzeyen sözcüklerin tümünü Çinceye mal etme eğilimi bilimsel bir tavır değildir. Bu tür sözcüklerin Türkçe kökenli olma ihtimali de asla göz ardı edilmemelidir. Çünkü alıntılar yönetenin dilinden yönetilenin diline de yapılır. Nitekim 1984 yılında Shanghai'da yayınlanmış "Çincedeki Alıntılar Sözlüğü" (HANYU WAILAICI CIDIAN) de doğrudan ya da dolaylı olarak Çinceye geçen 300 kadar Türkçe kökenli sözcük kaydedilmiştir.

Bunların içerisinde Huncaya ait 28, Türkçeye ait 52, Siyanpiceye ait 48, Tuyguncaya ait 1, Uygurcaya ait 83, Kazakçaya ait 21, Kırgızcaya ait 10, Özbekçeye ait 6, Tatarcaya ait 3 sözcük bulunmaktadır. Moğolca aracılığıyla Çinceye geçen 45, Mançuca aracılığıyla Çinceye geçen 7, Kitanca aracılığıyla Çinceye geçen 8, Tibetçe aracılığıyla Çinceye geçen 3, Tacikçe aracılığıyla Çinceye geçen 1, Rusça aracılığıyla Çinceye geçen 24, İngilizce aracılığıyla Çinceye geçen 9 sözcük vardır. Bunları bir araya getirdiğimiz vakit, Çinceye geçen Türkçe kökenli sözcüklerin toplam sayısı 341'dir. Bu sözcükler uzun tarihsel ve kültürel süreçte şu ya da bu şekilde Çince kayıtlara geçirilmiş olup, bunların arasında *bili* 罽(XHC 1986: 60), *bo* / *bai* 伯 (XHC1986: 25/84), *chanyu* 单于(XHC 1986: 117), *han* 汗 (XHC1986: 438), *hupo* 琥珀 (XHC1986: 476), *kantumen* 坎土曼 (XHC1986: 632), *kanrjing* 坎儿井 (XHC1986: 632), *kehan* 可汗 (XHC1986: 643), *konghou* 箜篌 (XHC1986: 648), *luotuo* 骆驼 (XHC 1986: 752), *nang* (XHC1986: 818), *qiapan* 袷袂 (XHC1986: 906), *xingxing* 猩猩(XHC 1986: 1288), *yanzhi* 阎氏(HXC 1986: 1322), *zhenzhu* 珍珠 (XHC1986: 1468) gibi sözcükler bugünkü çağdaş Çince de bulunmaktadır..

Türk ve Çin dillerinde hem ses hem anlam bakımından birbirine yakın pek çok benzer kelimeler bulunmaktadır. Bunu Çinli Türkolog Zhao Xiangru da belirtmiştir. O "Çince 'Di' ile Uygurca 'teg' Kelimesinin İlişkisi Üzerine"² adlı yazısında bugünkü Uygurca ile Çince'deki benzer kelimelerin bir listesini vermiştir.

Türkçe

dir-e- / tir-e
dök- / tök-
çatak

Çince

di 抵 "diremek"
dao 倒 "dökmek"
cha 差 "yanlış, hata"

¹ Prof. Dr. Osman Nedim Tuna, Sümer Ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi, Türk Dil Kurumu Yayınları:561, Ankara, 1990.

² Zhao Xiangru, "Çince 'Di' ile Uygurca 'teg' Kelimesinin İlişkisi Üzerine", (Çince), Yanbian Üniversitesi İlmî Dergisi, Sayı. 4, 1984, ss. 87-98

kap	gai 盖 "kap"
kat-/koş-	jia 加 "katmak"
kat- / koş-	jia 驾 "atı arabaya koşmak"
sakın-	si 思 "düşünmek, özlemek"
saq-la	shou 守 "sakla-, koru-, muahaza et-"
tar-t-	tuo 拖 "çekmek"
tarmak	tuo 沱 "nehirin kolu"
tat-	shi 舐 "tatmak"
tük-e- / tüg-e-	di 底 "tükenmek, bitmek"
yağ-	yü 雨 "yağmak" (yağmur)
yar / yaka	ya 崖 "yar, yaka"
yar-a	yi 夷 "yara,
yer	di 地 "yer"
yet-	zhi 至 "yetmek, varmak"
yürü-	zou 走 "yürümek- < yügürmek"

(Zhao 1984 : 97-98)

Bunlardan *dök- / tök-, yar / yaka, kap, yer, kat-/koş-* sözcükleri Sümercede de bulunmaktadır. Tuna'nın Sümercede tespit ettiği Türkçe sözcüklere bakıldığında Çincedeki şu sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu anlaşılır.

zhen 真 "çın", zhenzhu 珍珠 "inci", wa 挖 "kaz-" jia 甲 "kap", dao 倒 "dök-/tök", ya 崖 "yar / yaka", di 地 "yer", jia 加 "katmak"

Eğer Türk ve Çin dillerinin kelime hazinesi incelenecek olursa, hem ses hem anlam bakımından birbirine benzeyen çok sayıda sözcüğün bulunduğu görülür. Bunları aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

A. Söyleniş biçimi hem anlam bakımından benzer olan sözcükler

<u>Çince</u>	<u>Türkçe</u>
ban 斑 "ben"	ben, leke
dan 旦 "tan, şafak"	tan
deng 等 "denk"	denk / teng
dong 冻 "donmak"	donmak / tonglamak
du 纛 "tuğ, bayrak"	tuğ, bayrak
er 儿 "oğul, çocuk"	er, erkek
tian 天 "tanrı"	tanrı / tengri
ting 听 "dinlemek"	dinlemek / tınglamak

Bunlardan *ban* 斑 karakteri eski Çince "peən" (Wang 2015: 551), *deng* 等 karakteri "təng" (Wang 2015: 85 şeklinde söylenmektedir.

B. Rastlantısal nitelikli benzer sözcükler

<u>Çince</u>	<u>Türkçe</u>
kuang 矿 "maden ocağı"	kan, maden ocağı
shi 狮 "arşlan"	şir, arşlan
shi 诗 "şiir"	şiir
suo na 喇叭 "zurna"	zurna, sunay
zhan 战 "cenk, savaş"	cenk, ceng, savaş

C. Eski Çincenin söyleniş biçimine göre sesçe hem anlamca benzer sözcükler

<u>Çince</u>	<u>Türkçe</u>
jia 甲 “kap”	kap
jia 笳 “kaval”	kaval
qun 群 “grup, sürü, kalabalık, akraba, çok”	(el) kün / (il) gün
qu 曲 “şarkı, ezgi, müzik, ahenk, makam”	küğ / küy

D. Parçalanmış benzer sözcükler

<u>Çince</u>	<u>Türkçe</u>
bi 匕 “bıçak, kama”	bıçak
hu 鶺 “sungur”	sungur
hu 鹄 “kuğu”	kuğu, ak ku
qing 倾 “eğri, yamuk”	kıngır, kıngırtı ³
sun 隼 “sungur”	sungur

Bu sözcüklerin parçalanması eski Çincenin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Eski Çincede sözcükler genellikle tek heceden oluşur. Dolayısıyla kaynak dildeki çok heceli sözcükler parçalanarak alınmıştır.

E. Çağdaş Çincenin söyleniş biçimine göre hem sesçe hem anlamca benzer sözcükler

<u>Çince</u>	<u>Türkçe</u>
di 底 / 氐 “dip, temel, alt”	dip / tüp
bi 毕 “bitmek, tamamlanmak”	bitmek
bi 界 “vermek”	birlemek / bermek/ vermek
cha 汊 “nehirin kolu”	çay
che 掣 “çekmek, sürüklemek”	çekmek
che 撤 “çekilmek”	çekilmek
chen 谌 “inanmak, doğru”	çin pütme
dai 逮	
"- (y) a /- (y) e değin; -(y) a/-(y) e kadar”	değın / dek
gao 羔 “kuzu”	kuzu
ge 割 “kesmek”	kesmek
he 何 “ne, hangi, nasıl, nere, kim	ka (kaç, kaçan, kaysı, kandak)
hu 祜 “mutluluk”	kut, mutluluk
guang 广 “geniş”	geniş / keng
kuan 宽 “geniş”	geniş / keng
ma 吗 “sorü edatı : mı, mu”	ma /mu / mı
tong 铜 “tunç”	tunç

Bunlardan *gao* 羔 karakteri eski Çincede "ku" (Wang 2015: 184), *ge* 割 karakteri "kat"(Wang 2015: 507), *he* 何 karakteri "hai" (Wang 2015: 458) şeklinde teleffuz edilmektedir

³ Yeni Uygur Türkçesindeki “kıngır”, “kıngaymak”, “kıysaymak”, “kıypaş” sözcüklerinin de “qing 倾” sözcüğüyle ilgili olduğu söylenebilir.

F. Çağdaş Çincenin söyleniş biçimine göre hem sesçe hem anlamca yakın sözcükler

<u>Cince</u>	<u>Türkçe</u>
bo 博 “bol, geniş, çok”	bol
bo 脖 "boyun"	boyun
bo 帛 “yipekten yapılan ürünlerin genel adı”	böz
duo 剁 “doğramak”	doğramak
gai 荻 “kök”	kök (bitki kökü)
ge 舸 “gemi”	gemi / keme
gou 狗 "köpek"	küçük, köpek
hai 醃 “kıyma”	kıyma
hua 滑 “kaymak”	kaymak
huo 夥 “çok”	köp, çok
kao 烤 “kavurmak”	kavurmak
po 破 “bozmak”	bozmak
sa 洒 “saçmak, serpmek”	saçmak
sai 塞 “saplamak”	saplamak, sançmak
shi 拭 “silmek”	silmek
shi 饰 "süs, bezek, süslemek”	süs, bezek, süslemek
shui 水 “su”	su
sui 尿 “sidik, siymek”	sidik, süydük, siymek
tang 淌 “damlamak”	damlamak, tammak
ti 踢 “tepmek”	tepmek
wo 窝 “yuva”	yuva, uva
wu 悟 / 寤 “anlamak, bilmek”	ukmak, anlamak
ya 揶 “yolmak”	yolmak
yan 焰 “yanmak”	yanmak (ateş)
yi 遗 “yitmek, yitirmek”	yitmek, yitirmek
you 油 “yağ”	yağ
zhi 陟 “çıkmaq (yukarı)”	çıkmaq
zhong 众 "çok, birçok"	çok, birçok

Yukarıdaki örnekler göstermektedir ki, Türk ve Çin dillerinde çok sayıda benzer ve birbirine yakın sözcük bulunmaktadır. Bunları sırf birbirine benzediği için hemen Çinceye mal etmek bilimsel bir tavır değildir. Çünkü aynı gerekçeyle bu sözcükler Türkçeye de mal edilebilir. Bu sözcüklerin bir kısmının Çince, bir kısmının Türkçe kaynaklı olduğu kesindir. Ama kökeni tartışmalı sözcükler de bir hayli bulunmaktadır. Bu sözcüklerin köken sorunu herkesçe kabul edilebilir biçimde kesinleşinceye kadar, Türk ve Çin dillerindeki ses ve anlam bakımından birbirine yakın kelimeleri “benzer kelime” veya “ortak kelime” olarak tanımlamak daha uygun olur.

Kaynaklar:

Abdullah, Arslan, "Uygurcadaki Çince Kelimeler Üzerine", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı. 7, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss. 205-214.

Chen Zongzhen, "Batı Sâi Uygur Dilindeki Erken Döneme Ait Çince Alıntı Kelimeler", Çin Türk Dilleri Araştırmaları Hakkında Makaleler, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1991, ss. 286-302.

Han Woo Choi, "Uygurca'daki Bazı Çince Alıntı Kelimeler", Türk Dilleri Araştırmaları Bülteni, Sayı. 3, Pekin, 1989, ss. 11-15.

Tuna, Osman Nedim, Sümer Ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi, Türk Dil Kurumu Yayınları:561, Ankara, 1997.

Wang Li, Tongyuan Zidian (Kökdeş Karakterler Sözlüğü), Zhonghua Shuju, Pekin, 2015.

Zhao Xiangru, "Çin Baskı Tekniğinin Batıya Yayılması Üzerine", Çin Türk Dilleri Araştırmaları Hakkında Makaleler, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1991, 46-66.

Zhao Xiangru, "Çince 'Di' ile Uygurca 'teg' Kelimesinin İlişkisi Üzerine", (Çince), Yanbian Üniversitesi İlmi Dergisi, Sayı. 4, 1984, ss. 87-98.

Zhu Zhining, "Uygurcadaki Çince Alıntı Kelimeler", Çin Dili ve Edebiyatı, Sayı.5, 1965, ss. 349-355.